

DOI: <https://doi.org/10.33731/22020.208048>

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО ОПУБЛІКОВАНИХ ТВОРІВ: ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Валентина Троцька,

завідувачка сектору суміжних прав відділу авторського права і суміжних прав

НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7579-1877>

У статті розглянуті питання використання опублікованих творів, що пропонуються публіці на умовах відкритого доступу, в цифровій мережі. Досліджено визначення терміну «відкритий доступ». Проведені аналогії між вільним використанням творів і використанням творів на умовах відкритого доступу. Встановлені особливості дотримання авторського права при опублікуванні творів та наданні до них відкритого доступу. Проаналізовані правові, фінансові й технічні перешкоди, що можуть поставати на заваді відкритому доступу до опублікованих творів. Доведено, що подолання цих перешкод прямо чи опосередковано пов'язано з необхідністю дотримання законодавства про авторське право. Розглянуто проблемні питання виплати коштів авторами за публікацію творів та відкритого доступу до них, а також шляхи вирішення цих питань, зокрема, на прикладі укладення трансформаційних угод.

Ключові слова: відкритий доступ, авторське право, опубліковані твори, автори, видавці, Інтернет, плата за публікацію (APC), трансформаційні угоди

Процес розміщення опублікованих творів на умовах відкритого доступу до них у цифровій мережі набуває все більшого поширення. Згідно з планами міжнародного консорціуму дослідницьких організацій «сOAlition S»¹ із 2021 року всі результати наукових досліджень, профінансованих за рахунок державного бюджету чи за рахунок грантів, повинні публікуватися в ЄС у журналах або на інтернет-платформах відкритого доступу. Уряди Великої Британії, Франції, Швеції та Данії заявили про амбітні проекти надати у відкритий доступ 100 % публікацій до 2025 року [1]. Наведене свідчить про далекоглядні плани та незворотність процесів, породжених новим рухом за

відкритий доступ. До того ж, у світі особливого значення цей процес набув у зв'язку з пандемією коронавірусу, коли люди вимушено перебували в самоізоляції і одним зі способів отримання інформації та знань був доступ до творів онлайн. Музеї, бібліотеки, університети та організації культурних заходів почали активно розміщувати в мережі Інтернет твори літератури та мистецтва на умовах відкритого доступу [2]. З огляду на те що відкритий доступ здійснюється переважно до творів, які не перейшли в суспільне надбання, права на які наразі охороняються авторським правом, виникають питання дотримання цих прав суб'єктами правовідносин: видавцями на етапі видання

¹ Принаймні, таку мету переслідує коаліція «сOAlition S», сформована в ЄС у 2018 році (<https://www.coalition-s.org>).

творів і розміщення у відкритому доступі, користувачами — під час використання на умовах такого доступу.

До теми дослідження відкритого доступу до творів зверталися такі вчені як: Грінберг Марк Л., Емметт Л. Ада, Isabel Bernal, К. Изместева, М. І. Женченко, Heather Morrison, Ю. М. Капіца, Lisa Desautels, Luis Dorado, Mercedes Baquero-Arribas, Пітерсон Ендрю Т., Steven Shavell, К. С. Шахбазян, Т. О. Ярошенко та інші. У роботах переважно здійснювався аналіз бізнес-моделей реалізації відкритого доступу до наукових творів, а також розглядалися особливості договірних відносин. Питання дотримання авторського права досліджувалися лише фрагментарно.

Метою цієї статті є дослідження терміну «відкритий доступ», встановлення його основних ознак, а також розгляд питання дотримання авторського права при виданні та використанні опублікованих творів шляхом надання відкритого доступу до них публіці.

У процесі розгляду порушеного питання дослідники часто звертаються до визначення поняття, запропонованого на конференції «Budapest Open Access Initiative». Під відкритим доступом (Open Access) розуміються *«відкриті для всіх публікації в Інтернеті, які можна читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, знаходити або приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати їх для індексування, вводити їх як дані в програмне забезпечення або використовувати для інших правомірних цілей за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до Інтернету. Єдиним обмеженням на відтворення, розповсюдження та єдиною умовою копірайту має бути право автора контролювати цілісність свого твору й обов'язкове посилання на його ім'я при використанні твору та його цитуванні»* [3].

На перший погляд, відкритий доступ до публікацій застережено авторським

правом лише в частині зобов'язання про зазначення імені автора та забезпечення цілісності твору. Однак, ретельний аналіз терміну дає підстави стверджувати, що надання опублікованих творів у відкритому доступі тісно пов'язане з авторським правом, а відтак не є абсолютно вільним від копірайту, як вказується в окремих наукових дослідженнях. Наприклад, «відкритий доступ» визначається як «безкоштовна он-лайнова наукова література (передусім наукові статті) у цифровому форматі, вільна від більшості копірайтів і ліцензійних застережень. Інтернет, з одного боку, та автор як власник копірайту — з іншого уможливають існування такої літератури» [4, 229–230].

Детальне дослідження визначення, запропонованого на конференції «Budapest Open Access Initiative», дає змогу встановити основні ознаки, притаманні терміну, а саме:

- 1) відкритий доступ дає можливість використовувати публікації, розміщені в мережі Інтернет;
- 2) допускається використання публікацій для правомірних цілей будь-яким способом;
- 3) допускається використання, зокрема й шляхом цитування, за умови зазначення імені автора та забезпечення цілісності твору;
- 4) використання можливе за відсутності правових, технічних і фінансових перешкод.

По-перше, доступ може надаватися до публікацій, відкритих для всіх у мережі Інтернет. Під семантичним значенням слова «публікація» розуміється те, що надруковано, видано. Тобто відкритий доступ може стосуватися, зокрема, надрукованих видань, що після їх видання розміщуються в мережі Інтернет. Для цього видані твори повинні бути відтворені в цифровій (електронній) формі з дотриманням авторського права, а саме: особистих немайнових і майнових прав їх авторів.

По-друге, способи використання опублікованих творів, виданих на умо-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ПРАВА

вах відкритого доступу, не вичерпні. Будь-яка особа має право їх використовувати (читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати тощо). При цьому, такі дії повинні переслідувати правомірні цілі. Допускається, наприклад, відтворення твору для особистих, наукових цілей, для навчання. Однак, створення похідних творів, відтворення та розповсюдження творів з комерційною метою, якщо такі дії не дозволені згідно з договором, вважаються порушенням авторського права.

По-третє, обов'язковою умовою при використанні твору, зокрема й цитуванні, є дотримання таких особистих немайнових прав авторів як: зазначення його імені та забезпечення цілісності твору. Під цілісністю твору згідно зі ст. 6bis Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, до якої приєдналася Україна, розуміється право автора протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора. Відповідні норми передбачені й у ст. 439 Цивільного кодексу України, ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі — Закон). До того ж, вимоги щодо вказування імені автора й іншої обов'язкової інформації при виготовленні друкованої продукції та її тиражуванні передбачені в законодавстві про видавничу діяльність та визначені в державних стандартах. Відтак, при будь-якому використанні творів, як на етапі видання, відтворення в цифровій (електронній) формі, так й у випадках повторного використання в мережі Інтернет завдяки відкритому доступу до творів, автори мають вказані особисті немайнові права, а видавці та користувачі зобов'язані їх дотримуватися.

По-четверте, відкритий доступ до опублікованого твору можливий, якщо не існує правових, фінансових, технічних перешкод.

Правову перешкоду можуть становити виключні (монопольні) майнові

права авторів чи інших осіб, які мають авторське право (далі — автори). Згідно з міжнародним і національним законодавством у сфері авторського права авторам належить виключне майнове право дозволяти використання творів іншими особами відповідними способами, окрім вільного використання творів, передбаченого законом.

Хоча відкритий доступ до творів часто зіставляють з вільним використанням творів, ці поняття не варто ототожнювати. При вільному використанні творів права та обов'язки учасників правовідносин виникають на підставі закону. Так, вільне використання твору дозволяється будь-якими особами без дозволу автора і без виплати йому винагороди в спеціально визначених законом випадках, із дотриманням умов такого використання. При цьому, користувач має право вільно використовувати твір, а автор, майнові права якого обмежені законом, зобов'язаний не перешкоджати такому використанню для цілей та у випадках, спеціально визначених у законі. Тобто, роль автора по відношенню до особи, яка правомірно використовує твір, є пасивною. Варто зважати, що поведінка автора, як правило, пасивна на рівні регулятивних (правовстановлюючих) правовідносин, а на рівні охоронних може бути активною. Тобто, доки користувач не порушує умови вільного використання творів, його дії є правомірними. Як тільки вказані умови користувачем порушені, його дії стають неправомірними, а автор може вживати заходи щодо захисту своїх прав.

На відміну від вільного використання твору, при відкритому доступі до твору права та обов'язки учасників правовідносин можуть виникати на підставі договору. Автор наділений виключними майновими правами дозволяти використання твору, а також може визначити у договірному порядку, чи погоджується він на те, щоб користувачі після опублікування твору мали можливість використовувати його. Як бачимо,

на відміну від вільного використання твору, при відкритому доступі, навпаки, від волі автора залежить, чи надаватиметься відкритий доступ до твору та на яких умовах. Тобто, роль автора є активною. При цьому, поведінка автора, як правило, активна як на рівні регулятивних (правовстановлюючих), так і охоронних правовідносин.

Окрім того, вільне використання передбачає безкоштовне використання творів будь-якими особами, крім винятків (наприклад, відрахування за приватне копіювання, репрографічне відтворення). Доступ для користувачів є безкоштовним, переважно, і при відкритому доступі до опублікованих творів. Проте, на відміну від вільного використання творів, автори, залежно від бізнес-моделі реалізації відкритого доступу², можуть оплачувати публікацію у відкритому доступі, про що йтиметься далі.

Для того щоб користувач міг реалізувати право на вільне (бездоговірне та безкоштовне) використання твору, доступ до нього не повинен бути обмежений. Наприклад, допустимість вільного цитування уривків твору прямо залежить від того, чи є твір у відкритому доступі. Згідно зі ст. 10 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, дозволяється використання цитат із твору, який правомірно зроблено доступним для загального відома, за умови дотримання добрих звичаїв і в обсязі, виправданому поставленою метою, включаючи цитування статей із газет і журналів у формі оглядів преси. Відповідно до наведеного положення у п. 1 ст. 21 Закону передбачено, що без

згоди автора, однак із обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається: використання цитат (коротких уривків) із опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, у тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлене критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються. Тобто, законом дозволене вільне цитування твору з дотриманням вказаних умов. Проте, користувач зможе реалізувати це право, якщо доступ до твору буде відкритий. Пояснюється це так.

По-перше, з розвитком мережі Інтернет з'явилося виключне майнове право автора надавати дозвіл на використання твору способом «надання твору до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором». Автор має право визначати, яким чином здійснюватиметься доступ до твору особами, зокрема, в оплатному чи безкоштовному порядку та за яких умов. Водночас, закон, обмежуючи майнове право автора надавати дозвіл на використання твору, дозволяє безкоштовне використання, наприклад, у випадках вільного використання, зокрема й цитування. Відтак, для випадків вільного використання творів доступ до творів повинен бути безперешкодним (відкритим). На практиці особа часто не має можливості отримати доступ до твору в цифровій (електронній) формі без згоди чи проходження формальних процедур навіть у тих випадках, коли

² У науковій літературі виокремлюють такі бізнес-моделі: Gold OA (Золота модель) — публікація статей у журналах відкритого доступу. Green OA (Зелена модель) — самоархівування статей авторами в інституційних або тематичних репозиторіях. Hybrid OA (Гібридна модель) — видавці пропонують безкоштовний перегляд тільки тих статей, відкритий доступ до яких був оплачений науковцем, його інституцією або грантодавцем. Delayed OA — видавці надають безкоштовний доступ до статей через певний час після публікації, зазвичай через 6 місяців до 2 років. Short-term OA — видавці пропонують відкритий доступ до статей протягом певного періоду (від 6 місяців до 1 року). Потім контент доступний тільки на умовах платної підписки (Женченко М. І. Цифрові трансформації моделей видання наукової періодики. Поліграфія і видавнична справа 2016. № 1. С. 257–266 http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2016_1_29).

АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ПРАВА

згідно з законом дозволено вільне використання творів.

По-друге, виключні майнові права на використання творів, опублікованих у журналах чи інших збірниках (складених творах), представлених як у матеріальній, так і в цифровій (електронній) формі, належать видавцеві на видання в цілому (за умови дотримання прав авторів кожного з творів, що увійшли до збірника). Зокрема, видавець, оформлюючи договірні відносини з авторами, повинен отримати право на надання доступу до таких творів користувачами. При цьому, автори творів, включених до таких видань, зберігають виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому, якщо інше не передбачено договором (ст. 19 Закону). Тобто, якщо автор бажає використовувати твір окремо від публікації, наприклад, надавати дозвіл на відтворення твору (препринт) у репозитаріях (архівах), такі права повинні бути зазначені у договорі з видавцем.

Ставлення авторів до надання відкритого доступу до їхніх творів, у тому числі наукових, при укладанні договорів двоєке. Науковець, з одного боку, є автором, а тому зацікавлений в охороні та захисті свого авторського права, а з іншого — користувачем, у ході написання твору він має ознайомлюватися та використовувати наукові досягнення інших учених, зокрема й шляхом цитування публікацій³. Відтворення наукових статей і надання відкритого

доступу до них значно спрощує пошук необхідної інформації, досліджень у відповідній галузі⁴. До того ж, у науковій сфері широко застосовується показник цитованості твору, так званий імпаکت-фактор⁵. Для того щоб відтворити уривок із твору, доступ до нього має бути відкритий без створення видавцем (чи автором) будь-яких перешкод. Окрім того, автори, які працюють у відповідних наукових закладах, що фінансуються з державного бюджету, створюють службові твори в порядку виконання обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту). Майнові права на твори часто належать науковому закладу (роботодавцю). Вважається, що результати наукових досліджень, профінансованих повністю чи частково за рахунок державного бюджету чи створених за рахунок державних грантів, повинні бути доступними публіці, яка є платником податків до державного бюджету. Проте, не всі науковці вважають безкоштовний відкритий доступ до опублікованих творів справедливим. Наприклад, професор Лев Клейн, аналізуючи ставлення вчених до відкритого доступу, зазначає: «як виробник інформації вчений хотів би, щоб результати його досліджень розійшлися якомога ширше, допомогли багатьом людям і прославили його ім'я, але водночас він зацікавлений у тому, щоб вигідно продати інформацію на ринку. ... Тому він кривно зацікавлений в існуванні авторського права, судового апа-

³ Наприклад, відповідно до п. 7 Методики оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукової установи, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 17 вересня 2018 року № 1008, атестація наукового закладу, ефективність його діяльності залежать від низки показників, зокрема й від урахування особливостей публікаційної активності установи та цитувань її публікацій за галузями науки.

⁴ Як зазначають Thomas Eger, Marc Scheufen, поява Інтернету «породила новий рух в академічному видавництві, рух за відкритий доступ, і, таким чином, викликала жваву дискусію між видавцями, науковими асоціаціями та вченими щодо того, яка з моделей традиційного авторського права чи відкритого доступу в науковому виданні краще підходить до норм, стимулів та організаційної структури на ринку науки» (Thomas Eger, Marc Scheufen. *Technological Change and Beyond*. https://www.researchgate.net/publication/280043122_The_past_and_the_future_of_copyright_law_technological_change_and_beyond).

⁵ Імпаکت-фактор — показник цитованості, що розраховується на основі річної кількості посилань на статті, опубліковані в журналі за попередні два роки (<https://openscience.in.ua/impact-factor.html>).

рату, що захищає авторське право, в законах і моралі, які виступають на його захисті» [5]. Оскільки автори є головними постачальниками матеріалу для видання, видавці вимушені прислухатися до їхньої думки, шукати шляхи оптимального вирішення питання, задля задоволення серед іншого й власних комерційних інтересів.

Повертаючись до вищенаведеного визначення терміну «відкритий доступ», серед перешкод, що можуть стати на заваді відкритому доступу до опублікованих творів, зазначено й технічні. Під технічними перешкодами розуміємо право застосовувати технічні засоби захисту, що можуть обмежувати доступ до творів чи встановлювати умови такого обмеження. Розвиток цифрових технологій дає змогу обмежувати доступ шляхом запровадження передбачених законодавством про авторське право технічних засобів захисту⁶. Наприклад, під час карантину пропонувалися різні навчальні курси з відкритим доступом. Так, окремі курси на веб-сайтах FutureLearn, Coursera, що зазвичай є платними, протягом певного часу були відкриті з безкоштовним доступом до своїх матеріалів, проте без можливості відтворення та розповсюдження [6]. Особа, зареєструвавшись та пройшовши ідентифікацію, отримувала доступ до контенту. Завдяки цифровим технологіям видавці (чи автори) мають право контролювати, а відтак і встановлювати умови використання творів, навіть у випадках їх вільного використання. Вищезазначена пасивна роль автора (чи видавця) змінилася за рахунок можливості застосування технічних засобів захисту. Маючи право на вільне використання твору відповідно до закону, користувач не може у повній мірі його реалізувати,

оскільки щоб ознайомитися з твором, зокрема процитувати уривок з науковою метою, доступ до нього має бути відкритий. Через застосування технічних засобів захисту особа в кожному випадку має брати на себе відповідальність, обґрунтовувати своє право на вільне використання твору, а автор (чи видавець) надавати доступ до твору на підставі договору чи шляхом вчинення відповідних дій (відкриття паролів, кодів тощо). Отже, постає питання про добросовісність дій учасників відносин при реалізації прав користувачами на вільне використання творів, а також при виконанні обов'язків авторами (чи видавцями) не перешкоджати такому використанню, визначеному законом.

Учасники процесу мають фінансові вигоди: видавці чи власники контенту можливість отримувати плату за опублікування та надання відкритого доступу, у тому числі мати фінансові переваги від так званої монетизації; користувачі — від безкоштовного доступу до цих творів. При цьому, у авторів часто фінансова вигода відсутня. Вони, якщо інше не передбачено договором, не мають можливості отримувати авторську винагороду за використання результатів своєї творчої діяльності, а навпаки, залежно від бізнес-моделі реалізації відкритого доступу, повинні оплачувати публікацію. З точки зору забезпечення прав авторів, така система не сприяє їхній матеріальній підтримці та розвиткові науки в цілому. Раніше існувала система, коли за доступ до творів платили читачі, бібліотеки, науково-дослідні інститути, ВНЗ чи інші особи, які оформлювали передплату на відповідне видання. У сучасних умовах розвитку цифрового середовища будь-яка особа має можливість отримати безкоштовний доступ до

⁶Технічні засоби захисту — технічні пристрої і (або) технологічні розробки, призначені для створення технологічної перешкоди порушенню авторського права і (або) суміжних прав при сприйнятті і (або) копіюванні захищених (закодованих) записів у фонограмах (відеограмах) і передачах організацій мовлення чи для контролю доступу до використання об'єктів авторського права і суміжних прав (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

опублікованого твору без передплати. Відтак, фактично ані видавець, ані автор не отримують винагороду за відтворення опублікованого. Склалася нова система, коли видавці покривають власні витрати, і не тільки, за рахунок отримання плати від авторів за надання послуг за публікацію твору⁷. Плата, що стягується видавцями після прийняття твору, відома як збори за публікацію (APC-Article processing charge), становить чималі суми — від 100 до понад 3 тис. дол. США⁸. Існує думка, що надвисокі ставки⁹ за опублікування творів:

- 1) не створюють стимулів для авторів щодо публікації матеріалів дослідження у відкритому доступі¹⁰;
- 2) призводять до зниження рівня якості та достовірності матеріалів, що розміщуються у відкритому доступі за плату.

Отож, можемо стверджувати, що існують серед іншого й фінансові перешкоди на шляху до розширення відкритого доступу до опублікованих творів.

Усвідомлюючи недосконалість системи, у світі продовжують експериментувати у досягненні домовленостей з метою віднайдення ефективної рівноваги у забезпеченні інтересів сторін шляхом запровадження нових бізнес-моделей реалізації відкритого доступу.

Останніми роками поширеною практикою стало укладання договорів,

згідно з якими плату за публікацію покладено не на авторів, а на зацікавлені організації. Наприклад, у 2019 році укладено між консорціумом Німеччини Projekt DEAL, що об'єднує понад 700 закладів (університети, науково-дослідні бібліотеки тощо) і німецьким видавцем Wiley «трансформаційну угоду» (Transformative Agreement). Дослідники закладів за щорічну плату мають можливість читати онлайн-вміст видань, а також публікувати твори у виданнях Wiley безкоштовно, зберігаючи авторські права на них. Плата за опублікування та доступ до творів відповідно до угоди надходить «централізовано через заклади, залежно від інституційних домовленостей щодо внутрішнього розподілу» [7]. У січні 2020 року між вказаним консорціумом та академічним видавцем Springer Nature також укладено «трансформаційну угоду» про читання та публікацію творів (Read-and-Publish Agreement) [8]. Сторони погодили ціну за статтю автора, розміщену у відкритому доступі для дослідників вказаних закладів, у розмірі 2750 євро (3050 дол. США). Планується, що реалізація договірних зобов'язань дасть змогу здійснити публікації понад 13 тис. статей за рік у Німеччині, розмістити у відкритому доступі близько 2,5 тис. журналів Springer Nature. Вважається, що така система має перспективи, оскільки завдяки інституційному

⁷ Послуги полягають, зокрема, в рецензуванні, в тому числі з залученням сторонніх рецензентів, редагуванні, випуску журналу (наприклад, макету), онлайн-публікації й хостингу, індексації та архівуванні.

⁸ Видавці по-різному оцінюють свої витрати на те, щоб наукова стаття з'явилася у відкритому доступі. Наприклад, *New Journal of Physics* вказує ціну 1760 дол. США; *PLOS ONE* — 1350 дол. США; журнали видавництва Springer, Elsevier — 3000 дол. США. (http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14016.1.002.pdf)

⁹ У теорії з'явився новий термін «Fared-use» — корисне, вдале використання твору, який протиставляється терміну «Fair Use» (доброчесному використанню) (Fair Use Vs. Fared Use: The Impact of Automated Rights Management on Copyright's Fair Use Doctrine Tom W. Bell <http://www.tomwbell.com/writings/FullFared.html>).

¹⁰ У 2012 році професор Кембриджського університету Timothy Gowers закликав колег влаштувати бойкот видавництву «Elsevier» — не передплачувати, не переглядати журнали, не публікувати статті у журналах, мотивуючи це тим, що редакція вимагає високу оплату та жорсткі умови для оформлення статей. До цієї акції приєдналися 13 тис. науковців з усього світу. Наведений інцидент спонукав замислитися над питанням врегулювання суспільних відносин з метою задоволення потреб у відкритому доступі до наукових творів з найменшими затратами для авторів.

фінансуванню сприяє збільшенню мотивації авторів до публікування своїх творів у відкритому доступі.

Загалом, автор може обирати: опублікувати твір у традиційному друкованому чи в електронному виданні, що пропонує відкритий доступ до творів, або розміщувати його в репозитаріях. У першому випадку автор має право на отримання авторської винагороди (гонорару) з продажу примірників видання і повинен оплатити видання твору. Хоча, як зазначає Т. О. Ярошенко, практично «у багатьох царинах наук наукові журнали не сплачують гонорари своїм авторам, автори досить активно погоджуються на відкритий доступ без втрати прибутків» [4, 230]. До того ж, вимоги щодо застосування імпаکت-фактора змушують авторів наукових творів надавати згоду на відкритий доступ до них.

Насамкінець, варто зупинитися на договірних умовах надання відкритого доступу до опублікованих творів.

Опублікування твору видавцем допускається за умови дотримання авторського права, шляхом укладання договору з автором. Видавець, який планує поширювати опубліковані твори згідно з передплатою, зазвичай, пропонує авторіві укласти договір передачі (відчуження) майнових прав, щоб мати можливість безперешкодно комерціалізувати (монетизувати) використання користувачами опублікованого твору. У разі укладання цього виду договору видавці, набувши статус правовласника, мають право самостійно вирішувати, чи надавати відкритий доступ до опублікованого твору. На відміну від поширення опублікованих творів згідно з передплатою, для використання публікацій видавці, зазвичай, пропонують авторам розмістити твір у відкритому доступі на умовах договору приєднання, згідно з якими твір у журналі стане «відкритим» і доступним онлайн для використання особами, зокрема, на підставі публічної ліцензії *Creative Commons*. Вибір виду публічної ліцензії дає змогу регулювати умови використання твору. Наприклад,

згідно з ліцензією *Creative Commons* «Із зазначенням авторства — Некомерційна — Поширення на тих самих умовах. 4.0. Міжнародна публічна ліцензія» може бути дозволено безкоштовне використання твору протягом усього строку чинності майнового авторського права, проте без створення похідних творів із зазначенням імені автора. При цьому, майнові авторські права не передаються, а належать авторіві.

Отже, розпоряджання майновими правами на наукові твори може здійснюватися згідно з різними видами договорів. Зокрема, при укладанні ліцензійних договорів сторони визначають умови використання творів. Тому використання творів, розміщених у відкритому доступі, окрім тих, що перейшли в суспільне надбання, не може бути вільним від авторського права (копірайту): особисті немайнові права залишаються за авторами, а майнові права належать тій особі, яка набула їх відповідно до закону чи договору, і мають бути дотримані.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу стверджувати: при відкритому доступі до творів ключовим питанням є дотримання авторського права на твори, що створені, опубліковані та пропонуються публіці онлайн на умовах відкритого доступу.

Надання опублікованих творів у відкритому доступі неможливо вважати вільним від авторського права (копірайту). Застосування у терміні слова «відкритий» не означає необмеженого надання доступу до творів.

Відкритий доступ до опублікованого твору можливий, якщо не існує правових, фінансових, технічних перешкод, подолання яких пов'язане з необхідністю дотримання вимог законодавства про авторське право.

Поняття «відкритий доступ» і «вільне використання творів» не є тотожними. При останньому права та обов'язки учасників правовідносин виникають на підставі закону, при відкритому доступі — на підставі договору. На відміну від вільного використання твору,

при наданні відкритого доступу до твору роль автора є активною, а не пасивною. Це призводить до того, що реалізація права користувача на вільне (бездоговірне та безкоштовне) використання твору, у тому числі його циту-

вання, залежить від наявності твору у відкритому доступі, дозволеного автором (чи видавцем). ●

Список використаних джерел / List of references

1. *Open Access: 10 тенденцій в 2016 году.* URL: <http://libinform.ru/read/foreign-experience/Open-Access-10-tendencij-v-2016-godu>
  2. *Кембридж открьл онлайн-доступ к 700 учебникам на время карантина из-за коронавируса.* URL: https://zik.ua/ru/news/world/kembridzh_otkryl_onlayn_dostup_k_700_uchebnikom_na_vremya_karantina_iz_za_koronavirusa_962641. *Yak korysno provesty chas na karantyni.* URL: <https://life.informator.press/muzey-paryzha-v-lozhyly-v-otkr-t-y-dostup-bolee-100-t-siach-reproduktsyy/>.
  3. *Budapest Open Access Initiative.* URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/russian-translation>.
  4. *Ярошенко Т. О. Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві. Наукові праці. Том 68. Випуск 55.* URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/106?show=full>.
  5. *Лев Клейн. Парадоксы открытого доступа. Беседовала Елена Реди.* URL: <http://libinform.ru/read/interview/Lev-Klejn-Paradoksy-otkrytogo-dostupa/>.
  6. *FutureLearn.* URL: <https://www.futurelearn.com>. *Coursera.* URL: <https://www.coursera.org>.
  7. *Carolyn Wilke. German Institutions and Wiley Reach Open-Access Publishing Deal.* URL: <https://www.the-scientist.com/news-opinion/german-institutions-and-wiley-reach-open-access-publishing-deal-65327>.
  8. *Lindsay McKenzie. A Big Open-Access Deal for Germany.* URL: <https://www.insidehighered.com/quicktakes/2020/01/10/big-open-access-deal-germany>.
-
1. *Open Access: 10 tendentsyi v 2016 hodu.* URL: <http://libinform.ru/read/foreign-experience/Open-Access-10-tendencij-v-2016-godu>
  2. *Kembrydzh otkryl onlain-dostup k 700 uchebnykam na vremia karantyna yz-za koronavirusa.* URL: https://zik.ua/ru/news/world/kembridzh_otkryl_onlayn_dostup_k_700_uchebnikom_na_vremya_karantina_iz_za_koronavirusa_962641. *Yak korysno provesty chas na karantyni.* URL: <https://life.informator.press/muzey-paryzha-v-lozhyly-v-otkr-t-y-dostup-bolee-100-t-siach-reproduktsyy/>.
  3. *Budapest Open Access Initiative.* URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/russian-translation>.
  4. *Iaroshenko T. O. Vilnyi dostup do informatsii: nova model naukovoї komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi. Naukovi pratsi. Tom 68. Vypusk 55.* URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/106?show=full>.
  5. *Lev Klein. Paradoksy otkrytogo dostupa. Besedovala Elena Redy.* URL: <http://libinform.ru/read/interview/Lev-Klejn-Paradoksy-otkrytogo-dostupa/>.
  6. *FutureLearn.* URL: <https://www.futurelearn.com>. *Coursera.* URL: <https://www.coursera.org>.
  7. *Carolyn Wilke. German Institutions and Wiley Reach Open-Access Publishing Deal.* URL: <https://www.the-scientist.com/news-opinion/german-institutions-and-wiley-reach-open-access-publishing-deal-65327>.
  8. *Lindsay McKenzie. A Big Open-Access Deal for Germany.* URL: <https://www.insidehighered.com/quicktakes/2020/01/10/big-open-access-deal-germany>.

Надійшла до редакції 02.03.2020 року

Троцкая В. Открытый доступ к опубликованным произведениям: вопросы соблюдения авторского права. В статье рассматриваются вопросы использования опубликованных произведений, предлагаемых публике на условиях открытого доступа в цифровой сети. Исследовано определение термина «открытый доступ». Проведены аналогии между свободным использованием произведений и использованием произведений с открытым доступом. Установлены особенности соблюдения авторских прав при опубликовании произведений и предоставлении к ним открытого доступа.

Ключевые слова: открытый доступ, авторское право, опубликованные произведения, авторы, издатели, Интернет, плата за публикацию (АРС), трансформационные соглашения

Trotska V. Open access publishing: issues of the compliance with copyright. The author in the article explores the issues of using publications available in Open Access on the digital network. The article describes the definition of the term «Open Access». This concept is based on the Budapest Open Access Initiative (2012) — this document contains one of the most widely used definitions of Open Access. The basic features of this term are established.

A comparison is made between the free (fair) use of works and the use of publications available in Open Access. The difference between these concepts are established.

The use of publications available in Open Access, except for works that have become public domain, may not be copyright free.

Moral rights are reserved by the authors, and property rights belong to the person who acquired them in accordance with the law or the contract. These rights must be adhered when publishing and using this publication available in Open Access. The use of the term «Open» does not mean unlimited access to the works.

The article explores that Open Access publishing is possible if there are not legal, financial, technical obstacles.

It has been proven that overcoming these obstacles is directly or indirectly related to the need for compliance copyright law.

The article explores the problematic issues of authors' payment for article publishing charge and the use of publications available in Open Access (Article processing charge) and ways solution these issues.

This article gives an overview of examples of contracts where publication fees are paid not by institutional authors but by interested organizations. The article explores the different types of contracts that can be concluded when publishing works and the use of publications available in the Open Access. In particular, the agreements of the rights transfer, the public licenses for Creative Commons.

Generally, the use of a published work may be permitted subject to the conditions, defined by the person, who has the exclusive right under law or contract to permission the use of the work, and may determine the conditions of access to that work. The article argues that the key issue is the compliance of copyright for works that are created, published, and made available to the public online under the Open Access.

The author analyzes the others issues of application of the legislation in the sphere of copyright, gives examples from practices.

Keywords: Open Access, copyright, published works, authors, publishers, Internet, Article processing charge (APC), transformative agreements.